

PĂTRUNDEREA SLAVILOR LA DUNĂREA DE JOS

Rezultatul săpăturilor arheologice dela DINOGETIA, comuna Garvăn—Tulcea

În cadrul săpăturilor arheologice organizate de Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei R.P.R. pe anul 1949, s'a programat și continuarea săpăturilor dela Dinogetia. Tema fixată de Institut a fost „Studierea pătrunderii Slavilor la Dunărea de Jos”.

Săpăturile anterioare indicaseră în regiunea comunei Garvăn o continuitate de viață, începând cu treapta inferioară a barbariei. Chiar pe grindul Bisericiuței descoperisem într'o secțiune făcuță în anul 1948, în cetatea numită de localnici Bisericiuța, urme materiale ale vieții populației băștinașe anterioare ocupației romane, peste care s'au suprapus resturi arheologice romane din sec. I și următoarele, mai bogate fiind cele din veacurile IV—VI ale erei noastre. Pe ruinele așezării romane de tip urban și militar, viața a continuat și după aceea, culminând în sec. X—XI, pentru când avem indicii puternice că se ajunsese la o aglomerare de populație foarte interesantă pentru studiul epocii premergătoare întemeierii primelor formațiuni politice la Dunărea de Jos.

Am atacat, în campania din anul acesta, problema stratului de depuneri arheologice târzii, adică acela care se suprapune ruinelor romane. Din această cauză săpăturile au avut la început un caracter extensiv, pentru ca în partea a 2-a, când s'a pus problema studierii locuințelor descoperite, ele să capete un caracter intensiv în care să primeze grija de amănunt.

Suprafața săpată în campania din 1949 este de peste 2000 m. p., pe adâncimi care variază între 40 cm. și cca. 2 m.

Rezultatele științifice ale campaniei sunt foarte prețioase, deoarece s'a putut stabili, pentru prima dată cu toată preciziunea, modul de locuire, forma, tehnica și dimensiunile locuințelor, precum și modul de trai al populației locale în veacurile X—XII ale erei noastre. Fără să intrăm în amănunte, dat fiind caracterul preliminar al acestui raport, vom indica, în linii generale, concluziile pe care le putem trage în urma rezultatelor obținute.

Locuitorii sec. X—XII de pe grindul Bisericiuței trăiesc în bordeie — adică în locuințe parțial săpate în pământ. Deoarece groapa bordeiului se săpa în dărâ-măturile stratului roman care nu ofereau garanții de soliditate, marginile gropii erau consolidate prin bârne de lemn — într'un caz numai prin scânduri — care formau pereții locuinței. Această locuință-bordei constă, după observațiile de până acum, într'o singură încăpere dreptunghiulară cu laturile de cca 3,50—4 m. În ceea ce privește acoperișul nu am putut stabili cum era construit, dar faptul că în interiorul bordeelor s'au găsit bucăți întregi de grinzi carbonizate căzute peste obiectele aflate în cuprinsul acestora, precum și faptul că aceste grinzi se găsesc îngropate într'un strat gros de cenușă foarte ușoară, de culoare albicioasă, sunt indicații suficiente că acoperișul consta din stuf susținut de grinzi. Lucrul acesta ni se pare absolut normal pentru o regiune de bălți, unde stuful se găsește din abundență.

În interiorul bordeelor se găsea vatra de gătit, care constă de obicei dintr'un șir de pietre așezate în formă de potcoavă mult alungită.

Stratigrafic, se constată existența a două perioade a bordeelor, una mai veche și mai intensă, alta mai nouă, cu un număr mai mic de asemenea construcții. Lucrul acesta reiese clar din faptul că unul din bordeiele mai vechi (nr. 4 din suprafața II) a fost parțial distrus de un alt bordei (nr. 5) care s'a săpat ulterior.

O deosebire esențială în inventarul bordeelor din cele două perioade nu s'a constatat încă, în afară de faptul că bordeele din perioada mai recentă au în cuprinsul lor vetre de lut în formă elipsoidală, lungi de cca 1 m, având ca amănunt marginea înălțată cu 10—15 cm., ceea ce le dă aspectul unui recipient.

Faptul acesta înseamnă că între cele două perioade nu se intercalează un mare interval de timp. Am putea chiar presupune că, după ce bordeele din prima perioadă au fost distruse — și aceasta s'a întâmplat datorită unui incendiu general foarte puternic, — populația, împuținată ca număr, și-a săpat și ridicat noi adăposturi pe ruinele nivelate ale celor dintâi.

Un element important al ambelor straturi de bordeie, dar mai cu seamă al celui mai recent, sunt gropile de formă circulară, numite cu un termen convențional gropi de gunoi. Dar faptul că ele sunt conice ne obligă să le socotim nu ca gropi de gunoi, ci ca locuri pentru păstrarea rezervelor de hrană. În adevăr, pentru o groapă de gunoi nu este nevoie de osteneala de a o face conică. Dimpotrivă, această formă este aproape obligatorie pentru o groapă de bucate, eventual pentru pește, care are nevoie să poată fi acoperită cu un capac, fie de lemn, fie de piatră. Că ulterior au putut servi și ca gropi de gunoi, aceasta este foarte posibil. Inventarul acestor gropi constă din melci, oase de animale și de pești, fragmente ceramice, dar mai ales dintr'o mare cantitate de solzi de pește. Cum pescuitul este ocupația de bază a locuitorilor de pe Bisericiuța, putem pune gropile de care ne ocupăm în legătură cu această ocupație, socotindu-le adică drept depozite de pește ale locuitorilor bordeelor.



Așezarea oamenilor locuitori ai bordeelor are un caracter exclusiv civil. Lipsa totală a armelor, precum și aceia a oricărei lucrări de fortificație, dovedește în mod hotărât aceasta. Așezarea era locuită, așa dar, de o populație pașnică, apă-

rată prin însăși situația ei în mijlocul bălților, populație care trăia în primul rând din pescuit. Nenumăratele greutateți de plasă improvizate din tot felul de materiale vechi (ca: pietre, bucăți de cărămizi romane) sau lucrate din nou anume pentru aceasta, micile „fusaiole” din piatră, pare-se procurate pe calea comerțului—care de fapt cred că sunt greutateți pentru prostovol și îndeplinesc rolul bilelor de plumb de azi, cărligele de undiță ca și marea cantitate de oase și solzi de pește, precum și numărul gresurilor pentru ascuțit cuțitele, permit cu prisosință această concluzie.

Dacă peștele servea ca marfă de schimb pentru locuitorii să-și procure alte bunuri pe care ei nu le produceau, nu putem stabili cu siguranță, dar, pentru că oamenii bordeelor își permit luxul să-și procure produse bizantine (obiecte de podoabă de sticlă și de metal ca și ceramică), este probabil ca ei să fi plătit cu alte produse și acestea nu pot fi decât cele în pește.

În afară de pescuit, se făcea pe scară destul de întinsă vânzătoarea. Am găsit numeroase coarne de cerb și colți de mistreț. Din corn de cerb se confecționau tot felul de obiecte de uz casnic, ca mânere de instrumente, (sule, cuțite), unele împodobite cu gust, cu ornamente incizate și săpate, ca și obiecte de podoabă. De remarcat mulțimea coarnelor de vite care erau tăiate și ascuțite în vederea folosirii lor, probabil în grădinarit.

Dintre cerealele folosite a apărut mai des meiul, apoi grâul și secăra (asupra soiurilor vom apela la analiza specialiștilor). S'au cules deasemenea probe de bob (faba) și de mazăre. Cerealele se rășneau pe loc cu ajutorul pietrelor de rășniță, lucrate din piatră locală. Din cauză că această piatră (șisturi cristaline) este extrem de sfărâncioasă, rășnițele se stricau foarte repede. În felul acesta se poate explica marea număr de rășnițe descoperite.

Nu avem dovezi că locuitorii se ocupau cu agricultura. Este drept că în săpăturile din 1948 am găsit o seceră de fier, cece ar fi o indicație în sensul că practicau și agricultura. Dar, prezența acestui unic exemplar, dacă avem în vedere marea număr al bordeelor, deci al populației, nu este concludentă.

În afară de aceasta se creșteau vite mari, oi, porci și păsări.

Ceramica. Cele mai numeroase resturi din inventarul locuințelor le constituie însă olăria. Aceasta se poate împărți în trei categorii: 1) olăria locală, 2) olăria de târg și 3) ceramica de import.

Deoarece ceramica este în curs de curățire și de reconstituire nu ne putem ocupa de ea decât în linii generale, deși importanța ei nu scapă nimănui.

1) Olăria locală este reprezentată aproape invariabil de oala fără toartă, ornamentată pe umăr cu o linie în val cu benză de linii în val, cu linii sau benză orizontale, sau cu ornamente imprimate cu roțița dințată, lucrate într-o tehnică mediocră, pasta cu multe impurități și slab arsă. Caracteristic pentru această categorie de produse ceramice este faptul că pe fundul multora din vase găsim anumite mărci de olar executate în relief, asemănătoare cu cele din Cehoslovacia, din Polonia, Bulgaria și U.R.S.S. Aceasta este una din caracteristicile ceramicii slave, aparținând, în mare, tipului cunoscut sub numele de „Burgwallkeramik”. Notăm observația, care nu are pretenția să fie încă definitivă, că în perioada bordeelor celor mai recente se observă numeroase cazuri de tehnică mai puțin îngrijită, cece dovedește o decadentă a meșteșugului legată, probabil, de o scădere generală a nivelului de trai.

2) Olăria de târg. Este reprezentată prin vase lucrate în același stil cu cea

locală, dar într-o tehnică mult mai îngrijită. Aceasta ne face să presupunem existența unor ateliere în unul din centrele dobrogene, ale căror produse se vor fi răspândit pe o suprafață mai mare. Astfel la Măcin, la Troesmis și la Isaccea am cules probe de olărie identică cu cea dela Biseriçuța. Faptul dovedește existența unuia sau mai multor centre de olari de unde se aprovizionau toate așezările.

3) Ceramica de import. Socotim de import: a) ceramica cu smalt, specialitate bizantină, care putea ajunge la Biseriçuța prin mijlocirea flotel de comerț, știut fiind că după Sviatoslav, Bizanțul stăpânește din nou efectiv Dobrogea. Tot de import sunt ulcioarele, unele nesmălțuite, care prin forma și tehnica lor dovedesc aceeași proveniență bizantină; b) Ca produse de import putem socoti și amforele bombate, cu fund sferic, cele mai multe cu torți supra înălțate, care au sgăriate, ulterior arderii, pe gât, diferite semne. Dintre acestea unele imită litere grecești sau reprezintă semne creștine, altele sunt asemănătoare semnelor de pe vasele din centrele proto-bulgare. În ce privește aceste amfore socotim că ele se aduceau cu mărfuri sudice (ulei sau vin) ca în vremurile Grecilor. Fiecare bordei local posedă cel puțin o asemenea amforă. Unul din ele conținea excepțional nu mai puțin de 12, plus o amforetă cu fund drept și un ulcior, toate de import, precum și 3—4 oale locale. În general raportul numeric dintre ceramica locală și cea de import este în favoarea celei dintâi. Produsele de lux, îndeosebi, sunt într-o proporție mult mai mică.

În afară de aceste trei mari categorii, s'a găsit o serie de fragmente de vase cilindrice, având buza îngroșată din loc în loc către interior și prevăzută cu câte o pereche de găuri verticale. Forma amintește pe aceia a unei căldări de metal. Găurile serveau spre a fi legate cu sfoară — care îndeplinea funcțiunea de toartă. Deși ornamentele sunt cele caracteristice ceramicii locale, forma aceasta apare străină în mediul nostru. Ea merită așa dar o atenție specială, deoarece pare a fi adusă de o populație de stepă.

Bordeiul al cărui inventar conținea marele număr de amfore menționate mai sus, pune problema existenței unei diferențieri sociale. Evident că locuitorul acestui bordei era mai bogat decât cei al celorlalte, care conțineau foarte puține vase de import. Putem să ne gândim la un negustor de vase sau de vin și să presupunem că amforele descoperite în locuința lui serveau la păstrarea vinului. Dar și într'un caz și în celălalt, trebuie să admitem existența unei diferențieri și ca urmare existența luptei de clasă.

Contemporan cu ultima perioadă a bordeilor se situează și un mic cimitir descoperit în sectorul de Est al porțiunii săpate anul acesta. În afară de doi morți izolați descoperiți către capătul de Nord al acestui sector, s'au aflat opt schelete în capătul de Sud al acestuia. Toți morții aparțin perioadei de după răspândirea creștinismului. Ei erau orientați ritual, cu fața spre răsărit, întinși pe spate cu mâinile pe pânțe. Trei dintre morți au fost sigur așezați în sicrie de lemn ale căror urme s'au putut identifica perfect. Unul fusese învelit într-o pânză sau înmormântat cu vestimintele făcute dintr'o țesătură pare-se de lână, judecând după resturile putrezite scoase de sub schelet. Un singur mormânt a putut fi datat prin două monete de bronz de tipul IHSYS (KRISTYS) BASILEYS BASILEON, atribuite în general lui Ioan Zimisces. Observația pe care trebuie s'o avem în vedere în judecarea ansamblului situației este aceea că acest mort se află la o adâncime mai mare decât ceilalți. Lucrul acesta explică prezența unor schelete deranjate

în alt punct al cimitirului, deranjate desigur cu ocazia unei noi înmormântări. Ca urmare a acestui fapt trebuie să admitem existența a două perioade și în cimitirul de pe Biseriçuța : unul din sec. X și unul mai recent, probabil din sec. XI.

O a doua observație prilejuită de descoperirea mortului datat prin monete, este aceea că el zăcea într-o poziție aparent anormală. Capul și picioarele se aflau mai sus, iar mijlocul mai jos. Poziția aceasta nu s'a putut explica după demontarea scheletului. S'a constatat cu acest prilej că groapa mortului nimerise peste o groapă „de gunoi” mai veche. Pământul fiind aci de umplutură, deci mai moale, a cedat, coșciugul mortului a putrezit mai repede, iar partea de mijloc a scheletului însuși s'a lăsat mai jos decât capul și picioarele care stăteau pe pământ tare. Amănuntul acesta n'are importanță prea mare în sine. Ceeace mi se pare extrem de important este existența acelei gropi anterioare înmormântării. Ea dovedește că așezarea fusese locuită și înainte de data înmormântării, că groapa avusese timp să se acopere și terenul să se niveleze. Așa dar, cel puțin câteva decenii înainte de vremea lui Ioan Zimisceș, trăiau în Biseriçuța locuitori care își aveau gropile lor de bucate sau de gunoi.

Pentru datarea perioadelor bordeelor dela Biseriçuța ne ajută deocamdată numai monetele. Elemente de datare ne poate furniza și ceramica bizantină cu smalt. Colegul Ion Barnea și-a luat sarcina de a se ocupa cu această problemă, mărturisim foarte dificilă, din cauză că studiile de care dispune sunt insuficiente. Totuși, în linii generale, majoritatea acestei ceramici se datează în sec. X—XI.

Această dată ne este confirmată și de descoperirile monetare. Cele mai multe monete—N. B. *de bronz*, așa dar *netezaurizate*—datează din vremea lui Ioan Zimisceș. O asemenea monetă s'a găsit pe vatra bordeiului incendiat nr. 13, din suprafața III. Așa dar, bordeiul menționat poate fi mai vechi și distrus în timpul reocupării Dobrogei de Bizantini. Generalizând, toate bordeele din prima perioadă, și acestea sunt cele mai numeroase — deși nu cuprind descoperiri așa de clare ca cel cu nr. 13, sunt contemporane cu acesta.

Pe de altă parte, existența gropii de sub mortul prezentat mai sus, deci mai veche decât mortul care a fost îngropat în vremea lui Ioan Zimisceș, ne obligă să admitem existența unei perioade de locuire în bordeie mai vechi decât secolul al X-lea. În acest sens pare a ne da o indicație și bordeiul nr. 8 din suprafața III, al cărui nivel este mai jos decât cel al celorlalte bordeie. În orice caz, aceasta este una din problemele de stratigrafie care rămâne să fie urmărită în săpăturile viitoare.

A doua perioadă a bordeelor pare a se data în secolul al XI-lea, poate începând cu Vasile al II-lea, ale cărui monete de aur sunt de răspândire curentă la Biseriçuța. Locuirea se poate urmări până în vremea Comnenilor, prin două monete skyphate, descoperite în săpăturile executate la poartă.



Dacă printr'un efort în interpretarea descoperirilor din anul acesta, am putut deosebi clar două perioade ale bordeelor și am putut postula o a treia (cea mai veche), am putut umple intervalul de timp dintre secolele IX—XII. Ceeace ne rămâne nerezolvat încă este perioada de timp dintre începutul sec. VII și sec. IX. Arheologic, n'avem deocamdată un strat cu urme clare din acest interval de

timp. Este probabil că așezarea Slavilor și atacurile Avarilor, care au distrus orașele romane din Dobrogea către sfârșitul secolului VI, au provocat, odată cu ruina așezărilor de tip urban, constatată arheologic atât la Tropaeum Trajani cât și la Ulmetum și la Dinogetia, o ruralizare a vieții locale, ale cărei urme nu le putem găsi chiar pe locul fostei cetăți. Despre o fugă a poporului de jos, a sărăcimii și a robilor, despre care știm din alte împrejurări că preferau viața alături de popoarele migratorii, exploatării și fiscalității excesive sub care trăiau în imperiu, nu putea fi în nici un caz vorba.

Când, pe la jumătatea sec. al VII-lea, are loc migrația Bulgarilor care pun stăpânire pe Dobrogea, populația băstinașă împreună cu Slavii, așezați încă de mai înainte în regiunea de jos a Dunării, formează pătura numeroasă a producătorilor de bunuri care furnizează cele necesare nouilor stăpânitori turanici. Prezența în Nordul Dobrogei a aceluiași lagăr dela Niculițel care, după cercetările lui K. Skorpi, este bulgar, dovedește tocmai faptul că regiunea era suficient de populată și dispunea de produse destule spre a putea hrăni pe războinicii bulgari. Este logic să admitem, așa dar, că și în regiunea Bisericeuței, chiar dacă nu pe locul exact unde fusese cetatea romană, au dăinuit așezări omenești cu caracter rural și pescăresc. Urmele arheologice de pe la sfârșitul sec. IX și din sec. X le atribuim acestei populații de pescari, agricultori și vânători, a cărei viață se dezvoltă în condiții de relativă liniște, în deosebi după ce imperiul bizantin reia în stăpânire linia Dunării. Prin poziția ei geografică, așezarea dela Bisericeuța întrunește toate condițiile pentru ca în cursul stăpânirii bizantine dintre veacurile X și XII să servească ca un însemnat punct comercial, în care se întâlnesc produse bizantine, sticlă dela Kiev și „fusaiole” din piatră de Volhinia.

Importanța descoperirilor din campania din 1949 nu poate scăpa nimănui. Ea constă mai ales în faptul că s'au putut determina cu precizie două faze în perioada bordeelor și s'a putut pune problema unei faze și mai vechi. Este pentru prima dată că s'a putut studia viața materială a locuitorilor din regiunea bălților Dunării (felul de locuire, ocupațiile, relațiile cu lumea din afară), în perioada migrațiilor. Ceeace trebuie subliniat în chip deosebit este continuitatea așezărilor omenești din regiune, începând de pe treapta inferioară a barbariei (citez vasul de tip Gumelnița găsit la Garvăn), trecând prin cea superioară (așezarea din prima epocă a fierului dela punctul Mlăjițul Florilor, la civilizație și în fine la orânduirea sclavagistă).

Urmele băstinașe care stau la temelile cetății romane, urmele romane din sec. I—II, construcțiile și refacerile cetății însăși până la sfârșitul veacului al VI-lea, înfățișând perioada ultimă cu resturile vieții din epoca migrațiilor, toate acestea dau un impresionant tablou al continuității vieții societății omenești din acest colț al țării noastre în decurs de milenii.

*I. Barnea, G. Florescu, I. Gheorghiu,
G. Iacob, B. Mitrea, Gh. Ștefan.*

Responsabil
GH. ȘTEFAN